

İslam Hukuku Açısından İntifa ile Aynı Baki Kalmayan Varlıkların Vakfı

Murat PEÇE

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu
Dr., Presidency of Religious Affairs, High Board of Religious Affairs
Ankara /TÜRKİYE

muratpece82@hotmail.com | orcid.org/0000-0003-2135-0803

Özet

Müslümanlar, iyilik ve takvada yarışmak, tasadduk etmek gibi hayır yollarında yardımlaşmayı teşvik eden birçok nاستan hareketle tarih boyunca farklı coğrafyalarda hayır müesseseleri inşa ederek infak kültürünü oluşturmuşlardır. Bu kültürün kökleşmesini sağlayan en güzide kurumlardan biri de kuşkusuz vakıf müessesesidir. Bu müessese, Asr-ı saâdet'ten günümüze değin Müminlerin sosyal ve ekonomik bağlarının güçlenmesine, kültürel ve manevi kimliklerinin oluşmasına büyük katkılar sunmuştur. Böyle güzide bir kurumun ilelebet yaşatılması için vakıfla ilgili teorik bilgilerin güncel tutulması, farklı ictehadlardan yararlanılması ve bu ictehadlar ışığında pratik uygulamaların daha işlevsel hale getirilmesi önem arz etmektedir.

İslam âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'de vakfın meşruluğunu belirten doğrudan bir ayet bulunmadığını; tasadduk etmeyi, iyilikte yarışmayı teşvik eden ayetlerin vakıf kurumunun temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca vakıfla ilgili ortaya konulan hükümlerin çok az kısmının sünnet ile sabit olduğunu; bu hükümlerin büyük çoğunluğunun ise "İstihşân", "İstislâh" ve "Örf" delillerine istinaden fakihlerin ictehadı üzerine bina edildiğini kaydetmiştir.

Fakihler, vakfın meşru olduğu hususunda icma etmişlerdir. Vakfa konu olabilecek varlıklar hakkında ise farklı kanaatler sergilemişlerdir. İlgili hadislere ve Asr-ı saâdet'teki

Geliş/Received: 22.09.2023 | **Kabul/Accepted:** 05.06.2024 | **Yayın/Published:** 30.06.2024

Atf/Citation: Peçe, Murat. "İslam Hukuku Açısından İntifa ile Aynı Baki Kalmayan Varlıkların Vakfı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 1-26./ Peçe, Murat. "Endowment of Non-Perpetual Assets in Terms of Islamic Law". *Journal of Islamic Law Studies* 43 (June 2024), 1-26.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1364865>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

uygulamalara istinaden arazi, ev, dükkân gibi gayrimenkullerin vakfedilmesini ittifakla kabul etmişlerdir. Menkullerin vakfı hususunda ise ihtilaf etmişlerdir. Fakihlerin bir kısmı, Resûlü Ekrem'in (s.a.s.), Hz. Ömer'e (r.a.) ganimet olarak kalan arazisi hakkındaki "Dilersen arazinin aslını yanında tut, gelirini tasadduk et." hadisinde geçen "حَبْسَتْ/hapset" lafzından hareketle, vakfedilecek malda "ebedîlik" özelliği bulunmasını şart koşmuşlardır. Zira bu kelimenin, muvakkat olan bir şeyin mefhumuna aykırılık içerdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu vafsa haiz olmamaları gerekçesiyle menkullerin vakfını sahih kabul etmemişlerdir. Bir kısım fakihler bu niteliği şart koşmadıklarından menkullerin vakfını mutlak olarak; bazı fakihler ise birtakım kayıtlar öne sürerek caiz görmüş-tür.

Hanefî fakihler, vakfa konu olan malın "akar" olmasını ve vakıfta "ebedîliği" genel kural/kıyas olarak kabul etmişlerdir. Bu genel kurala uygun olmamaları gerekçesiyle menkullerin mutlak anlamda vakfa konu olmayacaklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte bu genel anlayıştan "Akara Tabi Olan Menkuller", "Hakkında Nas Bulunan Menkuller" ve "Örfen Vakfı Meşru Görülen Menkuller" şeklinde üçlü bir istisna yaparak bu kategorilere giren menkullerin vakfını sahih kabul etmişlerdir. Bu kaidelerin yanı sıra "Hükmen Ebedîlik" ilkesi geliştirilerek "ebedîlik" vasfı daha geniş anlamda yorumlanmıştır. Bu bağlamda fıkıh eserlerinde mütekaddimîn Hanefîler'in, dinarların, dirhemlerin, mekîlât ve mevzûnâtın vakfını sahih gördükleri kaydedilmektedir.

Şâfiî âlimler, "ebedîlik" özelliğinin arsa gibi varlıklarda tam anlamıyla; kitap, at, silah gibi mallarda ise bunların ömrü kadar gerçekleştiğini belirtmiştir. Bundan hareketle belirli bir süre de olsa kendisiyle intifa mümkün olan ve aynı hemen tükenmeyen menkullerin vakfını caiz görmüşlerdir. Gıda maddeleri gibi intifa ile birlikte aynı tükenen, belirli bir süre de olsa kendisiyle yararlanmak mümkün olmayan menkullerin vakfını ise sahih kabul etmemişlerdir.

Hanbelî âlimlerin çoğunluğu, Şâfiî fakihler ile aynı görüştedir. Bazı Hanbelîler ise örf ve teâmül bulunması halinde intifa ile aynı tükenen menkullerin vakfını sahih görmüştür. Vakfa konu olabilecek mallar hususunda konuya en geniş yaklaşım, Mâlikî âlimler tarafından serdedilmiştir. Onlar, vakıfta ebedîlik şartını öngörmemişler, vakfın muvakkat da olabileceğini kabul etmişlerdir. Dolayısıyla mezhepte mutemet olan görüşe göre nakit para, gıda maddeleri, kitap, elbise ve benzeri her iki sınıfta yer alan menkul malların vakfı caiz görülmüştür. Menkul malların ebedîlik şartı ile vakfedilmesi durumunda ise bunun çözüm yolunun, vakfın konusu olan malın hükmen devamı anlamına gelen "istibdâl" yolu olduğunu belirtmişlerdir. İmâmîyye de Mâlikîler ile aynı görüştedir. İslam âlemindeki hukuki düzenlemelerde ve fetva kurullarının kararlarında da Mâlikî mezhebinin görüşünün tercih edildiğini görmekteyiz.

Bu bağlamda fakihlerin icthadları, fetva kurullarının kararları, tarihteki bazı pratikler ve İslam devletlerindeki uygulamalar incelenerek vakıf kurumunun daha fonksiyonel hale gelmesi istikametinde bir kanaat ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Vakıf, Gayrimenkul, Menkul, İntifa, Ebediyet

Endowment of Non-Perpetual Assets in Terms of Islamic Law

Summary

Muslims, inspired by numerous divine principles, have established the culture of infāq by founding charitable institutions in diverse geographies throughout history. One of the most reputable institutions for cultivating this culture is unquestionably endowment. This institution has made great contributions to strengthening the social and economic ties of the believers and to forming their cultural and spiritual identities from the beginning of the asr al-sa'ādah until today. Therefore, it is vital to update the theoretical understanding of endowments, draw insights from various precedents and improve the effectiveness of practical applications accordingly.

There is no verse in the Qur'an explicitly stating the legitimacy of endowments; however, the verses encouraging charity and competing in good deeds form the basis of the institution of endowments. Very few rulings on endowments are determined by the Sunnah; the majority come from the jurisprudence of the jurists, based on the evidence of *istihsān*, *istişlāh* and *'urf*.

Jurists agree that endowments are legitimate, but their views diverge on which assets may qualify as the subject of an endowment. They unanimously accept that immovable property such as lands, houses, and shops can be endowed. However, they disagree about the endowment of movable properties. Some jurists stipulate the characteristic of "perpetuity". While some jurists deem the endowment of movable properties to be absolutely permitted, others consider it permissible only under specific circumstances. Movable properties are classified into two categories regarding endowment status: "movables that retain their original form after usufruct" even for a certain period, and "movables that do not retain their original form after usufruct".

According to Ḥanafī jurists, "perpetuity" is the general rule/reference for endowment. They argue that movables cannot be endowed in absolute terms because they do not conform to this general rule. However, they make three exceptions to this general understanding, and accept the endowment of movables falling under these categories as authentic. Early Ḥanafīs deemed the endowment of *dinārs*, *dirhams*, *makīlāt*, and *mawzūnāt* to be authentic.

Shāfi'ī scholars state that the condition of "perpetuity" is absolutely attained in properties such as land, and as long as their lifespan in properties such as books, horses, and

weapons. From this perspective, they deem it permissible to endow movable properties that can be used for a certain period and do not lose their original qualities immediately. However, they do not accept the endowment of movables such as foodstuffs which are consumed through usufruct and cannot be utilized even for a certain period. The majority of Ḥanbalī scholars agree with the Shāfi'ī jurists. Some Ḥanbalīs, however, view the endowment of movable properties whose original qualities are lost by usufruct as legitimate if there exists an established practice and legal precedent.

The most comprehensive stance on endowment property is that of Mālīkī scholars. They do not stipulate the condition of perpetuity in endowments and recognize that endowments can also be of a temporary nature. Therefore, it is permissible to endow cash, foodstuffs, books, clothes, and similar movable property of both classes. In the case of movable perpetual property, the solution is "istibdāl". The Imamiyya share the same view as the Mālīkīs. We observe that the Mālīkī view is preferred in legal regulations in the Islamic world and in the decisions of fatwa councils.

In this context, the opinions of jurists, decisions of fatwā councils, historical practices and practices in Islamic states are analyzed to present an opinion on making the endowment institution more functional.

Keywords: Islamic Law, Endowment, Immovable Property, Movable, Usufruct, Perpetuity.

Giriş

Ayet ve hadislerde iyilikte bulunmak, hayır hasenat yapmak, infak ve tasadduk etmek gibi hayır yollarında yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik eden birçok nas bulunmaktadır.¹ Müslümanlar, bu naslardan hareketle tarih boyunca farklı coğrafyalarda cami, medrese, tekke, kütüphane, misafirhane, şifahane, imaret gibi hayır müesseseleri ve çeşme, yol, köprü, hamam gibi kamu yararına sunulan hizmetleri inşa ederek infak kültürünün ihyasını, yayılmasını ve kökleşmesini sağlamışlardır. Bu kültürün en güzide örneklerinden biri de kuşkusuz vakıf kurumu olmuştur. Vakıf müessesesi, Asr-ı

¹ bk. el-Bakara 2/148, 195, 261; Âl-i İmrân 3/92, 114-115; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/18-19; el-Cin 72/18; Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Zekât", 33, 49; "Cihâd", 44; "Vesâyâ", 1, 22, 28-29; "Farzu'l-humus", 1; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İy-hâit-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Zekât", 11; "Vakf", 15; "Cihâd", 51-55; "Vasiyyet", 14; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Menâsik", 79; Muhammed b. İshâ Ebû İshâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir/Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Menâkib", 19; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14/454; Ahmed b. Hüseyin Ebû Bekr el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/265-266.

saâdet'ten günümüze değin Müminlerin sosyal ve ekonomik bağlarının güçlenmesine, kardeşliklerinin pekişmesine, kültürel ve manevi kimliklerinin oluşmasına büyük katkılar sunmuştur.

Fakihler, vakfın meşru olduğu hususunda icma etmekle birlikte, hangi malların vakfının sahih olabileceği yönünde farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Gayrimenkullerin vakfedilmesini ittifakla kabul ederken, menkul malların vakfı hakkında farklı kanaat taşımışlardır. Bazı fakihler, vakfın geçerli olabilmesi için “ebediyet” vasfını şart koştuklarından bu vafsa haiz olmamaları gerekçesiyle menkul malların vakfedilmesini sahih kabul etmemişlerdir. Bir kısım fakihler ise “ebediyet” vasfını öngörmediklerinden menkul malların vakfını mutlak anlamda caiz görmüş, diğer bir kısım fakihler ise bu malların vakfının caiz olabilmesi için birtakım kayıtlar ileri sürmüşlerdir.

Özellikle bazı fakihler tarafından vakfın sahih olabilmesi için vakfedilecek malda “ebediyet” özelliğinin bulunmasının şart koşulması, sadece gayrimenkul malların vakfedilebileceği yönünde ağırlıklı bir kanaat oluşturmaktadır. Bizi bu araştırmaya sevk eden ana etkenlerin başında bu ictihad gelmektedir. Tarihi süreç içerisinde vakfa konu olan mallar, günümüz ekonomik şartları içerisinde ihtiyaç sahiplerinin durumları ve vakıf kurumunu daha işlevsel hale getirecek hususlar düşünülerek farklı çıkış noktalarının imkânıyete kaleme alınmaya çalışılmıştır. Makalemizde bu eksende fakihlerin görüşleri ve bazı fetva kurullarının kararları incelenmiş, ebediyet niteliğini taşımayan malların vakfı hususu araştırılmış, tarih içerisindeki bir kısım pratiklere ve günümüz İslam devletlerindeki uygulamalara yer verilmeye çalışılmış ve bir sonuca ulaşılmaya gayret edilmiştir.

Menkul varlıkların vakfı hususunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.² Bu çalışmalarda genellikle menkullerin ikili bir tasnife tabi tutulmadığını, daha çok kitap, silah, at gibi intifa ile aynı hemen tükenmeyip belli bir süre de olsa baki kalan menkullerin vakfının incelendiğini görmekteyiz. Bu çalışmada özellikle paralar, tarım ürünleri, meyveler gibi “intifa ile aynı baki kalmayan varlıkların vakfı” hususu tetkik edilerek literatüre katkı sunulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızda öncelikle Ebû Bekr el-Hassâf'ın (ö. 261/875) *Ahkâmü'l-evkâf*; Burhâneddîn et-Trablusî'nin (ö. 922/1516) *el-İs'âf fi ahkâmi'l-evkâf*; Ali Haydar Efendi'nin (ö. 1353/1935) *Tertîbü's-sunûf fi ahkâmi'l-vukûf* ve *Dürerü'l-hükkâm*; Ebû Zehre'nin (ö.

² bk. Ahmed Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıf Malları ve Kitap Vakfı”, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı* (Erişim 1 Şubat 2024); Abdullah Farûk İbrâhîm - Muhammed Emîn Hüseyîni, “el-Vakfû'l-muvakkat: Hakikatühü ve Mesâlihuhü'l-âmmeh”, *Journal of Islamic and Humanities Studies* 1/2 (Ağustos 2021), 278; Ahmed Nezzâr Ebû Şehlâ-Muhammed Süleymân en-Nûr, “Vakfû'l-menkûl”, *Mecelletü'l-Buhâsi'l-İlmiyye ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 10/2 (Ekim 2017), 278-329.

1898-1974) *Muhâderât fi'l-vakf*; Ömer Hilmi Efendi'nin (ö. 1307/1889) *İthâfû'l-ahlâf fi ahkâmî'l-evkâf*, Ahmed Akgündüz'ün *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İrem Karakoç'un *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, Ahmet Akman'ın *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi* adlı eserlerinden; Bahaeddin Yediyıldız'ın "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisâdî Boyutu" isimli makalesinden; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki ilgili maddelerden ve Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin kararından yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra konuyla ilgili fakihlerin görüşü incelenmiş ve birçok İslam devletindeki kanunlara yer verilmiştir.

1. Vakfın Tanımı ve Meşruiyeti

Vakıf (vakf) sözlükte "hapsetmek, durdurmak, alıkoymak" vb. anlamlara gelmektedir.³ Vakfın ıstılahî olarak birçok tanımı yapılmış olmakla birlikte dört mezhep fakihleri tarafından genel olarak üç farklı tarif yapıldığı ifade edebiliriz. Bu tanımlardan biri Ebû Hanîfe'ye, diğeri İmâmeyn, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine, bir diğeri ise Mâlikî âlimlerine aittir. Söz konusu tarifler özetle şöyledir:

Ebû Hanîfe'ye Göre: Bir kimsenin, vakıf konusu olan malı mülkiyetinde tutarak bu malın menfaatini hayır yollarına tasadduk etmesine "vakıf" denir. Ebû Hanîfe'ye göre hâkimin kararı olmadığı sürece vakfedilen malın vâkıfın mülkiyetinden çıkması bağlayıcı (lazım) değildir. Yani bu durumda vâkıf, vakıftan rücu edebilir; vakfa konu olan bu mal üzerinde satmak, hibe etmek gibi tasarruflarda bulunabilir.⁴

İmâmeyn, Şâfiî ve Hanbelîler'e Göre: Vakıf, vakıf konusu olan malı Allah'ın mülkünde kalmak üzere ebedî olarak temlik ve temellükten alıkoymak suretiyle bu malın menfaatini hayır yollarına tasadduk etmektir. Bu tanıma göre vakfedilen mal vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve ebediyen Allah'ın mülkünde kalmak üzere hapsedilmiş olur. Bu durumda vâkıfın bu maldaki tasarrufları sona erer ve vakfedilen malın gelirinin artık vakıf cihetine bağışlanması gerekir.⁵

³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), "Vakf", 9/359.

⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 12/27; Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 6/219-220.

⁵ Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'tilî'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1356/1937), 3/40; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/214-216; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/522; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr-'Âlemü'l-Kütüb, 1431/2009), 4/240-241; Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf el-Kermî, *Gâyetü'l-müntehâ fi'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Müntehâ* (Kuveyt: Müessesetü Garrâs, 1428/2007), 2/299.

Mâlikîler'e Göre: Vakıf, bir kimsenin mülkiyetindeki veya ücret karşılığı kirala-
dığı bir malın menfaatini ya da gelirini uygun göreceği belli bir müddet hayır cihetine
teberru etmesine denir.⁶ Bu tanımdan; Mâlikîler'e göre malın vakfedenin mülkiyetin-
den çıkmayacağı, ücret karşılığı kiralanın malın menfaatinin de vakfedebileceği, ma-
lın sadece geliri veya menfaatinin hayır cihetine teberru edilmiş olacağı ve vakıfta
ebedîlik şartının bulunmadığı anlaşılmaktadır.⁷

İleride de zikredileceği üzere özellikle Mâlikî fakihlerin vakıfta ebedîlik vasfını
şart koşmamaları, malın menfaatinin veya gelirinin vakfını sahih kabul etmeleri, intifa
ile aynı baki kalmayan varlıkların vakfı noktasında bize rehberlik edecektir.

İslam âlimleri tarafından vakfın meşruiyetinin Kitap, sünnet ve icma ile sabit ol-
duğu belirtilmiştir.

Kitap: Kur'an'da vakfetmenin meşru olduğunu doğrudan ve açıkça beyan eden
bir ayet bulunmamakla birlikte İslam âlimleri, fakirleri kollayıp gözetmek, ihtiyaç sa-
hiplerine yardımda bulunmak, hayırda yarışmak gibi Müslümanları iyilik yollarına teş-
vik eden ayetlerin, vakıf kurumunun temelini oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu hususta
özellikle, “Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan,
zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.”⁸ “Sevdiğiniz şeylerden
Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız.”⁹ ayetlerini delil getirmişlerdir.¹⁰

Sünnet: Vakıf müessesesinin meşruiyetine dair Hz. Peygamber'den (s.a.s.) ve
sahâbeden birçok söz ve fiil uygulama aktarılmıştır. İlgili bölümlerde söz konusu riva-
yetler ele alınacağından burada bu rivayetlere sadece dipnotta işaret edilmiştir.¹¹

⁶ Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/76; Ebû'l-
Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Furûk* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 2/111.

⁷ Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1430/2009), 8/157.

⁸ et-Tevbe 9/18-19.

⁹ Âl-i İmrân 3/92.

¹⁰ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012),
42/475-479.

¹¹ Buhârî, “Zekât”, 33, 49; “Cihâd”, 44; “Vesâyâ”, 1, 22, 28-29; “Farzu'l-humus”, 1; Müslim, “Zekât”, 11;
“Vakf”, 15; “Cihâd”, 51-55; “Vasiyyet”, 14; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 79; Tirmizî, “Menâkub”, 19; Ahmed b.
Hanbel, *el-Müsne'd*, 14/454; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/265-266; Ahmed b. Ömer Ebû Bekr el-Hassâf,
Ahkâmü'l-evkâf (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, ts.), 1-18; Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Şem-
süleimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebir* (b.y.: y.y., 1971), 5/2104; Burhânüddîn İbrâhîm b. Mûsâ et-Trab-
lusî, *el-İs'âf fi ahkâmü'l-evkâf* (Mısır: Matba'atü Hindiyeye, 1320/1902), 4-10; Nâsirüddîn el-Elbânî, *İrvâü'l-galîl*
fi tahrîci ehâdisi Menâri's-sebil (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985), 6/34.

Ayrıca fakihler, vakıfla ilgili serdedilen hükümlerin az bir bölümünün sünnet deliline dayandığını, söz konusu hükümlerin azami çoğunluğunun ise “İstihsân”,¹² “İstislâh”¹³ ve “Örf”¹⁴ delillerine istinaden fakihlerin görüşleri doğrultusunda şekillendiğini kaydetmişlerdir.¹⁵

İcma: Ali Haydar Efendi, vakfın meşruiyetinin icma ile de sabit olduğunu belirtmiştir.¹⁶

Vakfın tarifi ve meşruiyetiyle ilgili öz olarak verdiğimiz bu genel bilgilerden sonra, vakfa konu olan varlıkları sınıflandırarak çalışmamızın daha somut bir şekilde anlaşılmasının gayreti içinde olacağız.

2. Vakfa Konu Olan Varlıklar

Vakfa konu olan varlıklar (vakfın mahalli), gayrimenkul ve menkullerden oluşmaktadır.

2.1. Gayrimenkuller

Gayrimenkuller fakihler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hanefîler, bir yerden bir yere nakledilmesi mümkün olmayan şeyleri “akar” olarak tarif etmiştir. Bu tariften de anlaşılacağı üzere Hanefî âlimler, sadece arazileri ve arsaları müstakil olarak akar kabul etmişlerdir. Arazi içinde bulunan bina ve ağaçları ise tek başlarına akar addetmemişler, ancak arsasına tabi olduklarında akar saymışlardır.¹⁷ Bu nedenle mezhep içinde bina ve ağaçların müstakil olarak vakfedilmesi tartışma konusu

¹² İstihsân, “Müctehidin bir meselede icmâ, zaruret, örf, maslahat, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen çözümden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulunduğu başka bir hüküm vermesi şeklinde özetlenebilen yöntemin adıdır.” bk. Ali Bardakoğlu, “İstihsân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/339-347.

¹³ İstislâh, “Nasların kapsamına girmeyen ya da kıyas yoluyla nasta düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fikhî bir meselenin hükmünü şer’an itibar edilebilir maslahatlara ve İslâm fihhının genel ilkelerine göre belirleme yöntemidir.” bk. Şükrü Özen, “İstislâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/383-388.

¹⁴ Örf, “Toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tatbikatı bulunan sosyal davranış biçimlerine” denir. bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/93-94.

¹⁵ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 8/157.

¹⁶ Ali Haydar Efendi Küçük, *Tertibü's-sunûffi ahkâmî'l-vukûf* (b.y.: Müessesetü'r-Reyyân-el-Mektebetü'l-Mekkiyye, ts.), 10.

¹⁷ Ali Haydar Efendi Küçük, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Mecelleti'l-ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991), 1/116.

olmuştur.¹⁸ Örfte ve günümüz hukukunda anlaşıldığı anlamda akarı gayrimenkul olarak, yani "ev veya arazi gibi bir yerden başka bir yere nakli mümkün olmayan" şeklinde tarif eden ise Mâlikî fakihlerdir.¹⁹ Mecelle'de de bu tanım esas alınmıştır.²⁰

Arazi, ev, dükkân, bostan gibi gayrimenkullerin vakfedilmesi, dört mezhep âlimlerinin ittifakıyla sahih görülmüştür.²¹ Bu hususta hadisler ve sahâbe uygulamaları hüccet kabul edilmiştir. Asr-ı saâdet'teki bazı uygulamaları örnek olarak zikretmek istiyoruz:

- Resûlullah (s.a.s.), Medine'deki bazı arazilerden başka Fedek ve Hayber hisselelerinin bir kısmını Müslümanların yararına sadaka haline getirmiştir.²²

- Sahâbe tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir binek hayvanından, silahından ve vakfettiği arazilerden başka mal bırakmadığı rivayet edilmiştir.²³

- Hz. Ömer (r.a.), Hayber'de kendisine ganimet olarak kalan değerli arazisi hakkında Resûlu Ekrem'in (s.a.s.), "Dilersen arazinin aslını yanında tut, gelirini tasadduk et." tavsiyesine uyarak bu arazinin gelirini ihtiyaç sahiplerine tasadduk etmiştir.²⁴

- Hz. Osman (r.a.), yine Resûlullah'ın yol göstermesiyle Medine'deki Rûme Kuyusunu satın alıp bütün Müslümanların yararına tahsis etmiştir.²⁵

- Hz. Ali (r.a.) Yenbû' denen yerdeki su kaynağını vakfetmiştir.²⁶

- Zeyd b. Sâbit (r.a.), mescidin yanındaki ve Bakî' mevkiindeki evini vakfetmiştir.²⁷

- Câbir b. Abdullah'ın (r.a.), "Ben muhacir ve ensardan mal sahibi olup da vakıf yapmamış bir kimse bilmiyorum." dediği rivayet edilmiştir.²⁸

¹⁸ Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1412-1992), 4/361.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 98.

²⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/116.

²¹ Desûkî, *Hâşiye*, 4/76; Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, 3/525; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Mugni* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), 6/34-36.

²² Buhârî, "Vesâyâ", 1; "Farzu'l-humus", 1; Müslim, "Cihâd", 51-55.

²³ Buhârî, "Vesâyâ", 1.

²⁴ Buhârî, "Vesâyâ", 23, 29-31; Müslim, "Vasiyye", 15.

²⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 19.

²⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/265.

²⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/266.

²⁸ Hassâf, *Ahkâmü'l-evkâf*, 15.

Gayrimenkullerin vakfının sahih olduğu hususunda fakihlerin ittifak etmesi ve araştırmamızda ulaşmak istediğimiz ana hedefi oluşturmaması nedeniyle gayrimenkullerin vakfı hakkında bu kadar bilgi ile iktifa edilmiştir.

2.2. Menkuller

Bir mekândan diğer bir mekâna nakledilebilen şeylere “menkul varlıklar” denir. Paralar, para dışında urûz olarak tanımlanan mallar, hayvanlar, mekîlât ve mevzûnât türü şeyler menkul varlıklardır.²⁹

Menkul varlıklar vakfa konu olup olmaması açısından “intifa ile aynı baki kalan menkuller” ve “intifa ile aynı baki kalmayan menkuller” şeklinde iki sınıfta değerlendirilmiştir.

2.2.1. İntifa ile Aynı Baki Kalan Menkuller

İntifa ile aynı baki kalan menkuller ile kendisinden faydalanıldığında aynı hemen tükenmeyip belirli bir sürede olsa baki kalan varlıklar kastedilmektedir. Bunlar; kitaplar, silah, at, zırh gibi cihad gereçleri, ev, iş yeri, medrese gibi mekânları döşemek için gerekli mefruşat, fakirlere tahsis edilen gelinlikler, süs eşyaları, süt hayvanları ve benzeri menkullerdir.

Bu tür menkullerin vakfının sahih olduğu noktasında İslam âlimlerinin azami çoğunluğunun ittifak etmesi, giriş bölümünde de zikredildiği üzere bunların vakfı hususunda birçok çalışma bulunması ve çalışmamızın ana gayesini oluşturmaması sebebiyle bu sınıfta yer alan menkullerin vakfı hakkında geniş bilgilere yer verilmeyecektir. Ayrıca her iki sınıfta yer alan menkuller hakkında serdedilen ictihadlar, hemen hemen aynı deliller bağlamında tezahür ettiği için bu ictihadların birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi zor gözükmektedir. Bu gerekçelere binaen tekrara düşmemek adına ve makaleye verilen başlıktan da anlaşılacağı üzere çalışmamızın ana gayesi intifa ile aynı baki kalmayan varlıkların vakfa konu olup olmaması hususu olduğundan, söz konusu ictihadların aşağıdaki başlık altında birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

2.2.2. İntifa ile Aynı Baki Kalmayan Menkullerin Vakfı

İntifa ile aynı baki kalmayan menkuller ile kendisinden faydalanıldığında belirli bir sürede olsa aynı baki kalmayıp tükenen varlıklar kastedilmektedir. Bunlar; tarım ürünleri, meyveler, sular, paralar gibi menkul varlıklardır.

²⁹ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970), 6/215-216; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 6/214-216; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/116.

Bu başlık altında mezhep fakihlerinin konuyla ilgili yaklaşımları incelendikten sonra, konunun daha somut hale gelmesi adına birtakım uygulama, fetva ve kanun örneklerine yer verilecektir.

2.2.2.1. Fıkhî Yaklaşımlar

Konuyla ilgili fıkhî değerlendirmelere geçmeden önce, vakfa konu olan malın “ebedîlik” vasfını taşımasını şart koşan âlimlerin gerekçelerine öz bir şekilde değinmek yerinde olacaktır. Nitekim vakfedilecek malda bu niteliği öngören fakihlerin gerekçeleri aynı noktada birleşmektedir. Bu hususun belirgin hale gelmesi, aynı zamanda genelde menkullerin, özelde de intifa ile aynı baki kalmayan varlıkların vakfı hakkında serdedilen görüşlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Vakfedilecek malda “ebedîlik” vasfının bulunmasını şart koşan âlimlerin temel gerekçeleri şu şekildedir:

- Hz. Peygamber (s.a.s.), Hayber’de Hz. Ömer’e (r.a.) ganimet olarak kalan arazisi hakkında şöyle buyurmuştur: “Dilersen arazinin aslını yanında tut, gelirini tasadduk et.”³⁰ Hadiste geçen “حَبِشَتَ/hapset, yanında tut” kelimesi, vakıfta “ebedîlik” şartını gerektirir. Zira bu kelime, muvakkat olan bir şeyin mefhumuna aykırılık içermektedir.³¹

- Sözlükte “hapsetmek, alıkoymak” anlamlarına gelen vakıf (vakf) kelimesi, vakfın ebedî olmasını gerektirir.³²

- Vakıf, hibe ve köle azat etmeye kıyas edilmiştir. Şöyle ki, hibe ve köle azat etme, teberru nitelikli bir sözleşme olduğundan hibede bulunan veya köle azat edenin buradaki mülkiyeti sona ermiş olur. Dolayısıyla bundan vazgeçilmesi meşru kabul edilmiştir. Vakıf da teberru nitelikli bir akit olduğundan bu akdin geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde kurulması gerekmektedir. Bu da ancak vakfedilen malda ebedîlik niteliğinin bulunmasıyla sağlanabilir.³³

³⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 23, 29-31; Müslim, “Vasiyye”, 15.

³¹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’î*, 6/220; Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *’Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İyhâi’t-Türâsi’l-’Arabî, 1431/2011), 14/68;

³² Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhî’l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1431/2011), 2/325; Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 5/214.

³³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/324-236; Buhûtî, *Keşşâfu’l-kanâ’*, 4/240-241.

- Kişi, malını kurbet niyetiyle vakfederek ebedî sevap getirmesini bekler. Ebedîlik özelliği bulunmayan mallar belli bir zaman geçince tükeneceğinden, bu şekilde yapılan vakıftan ebedî olarak beklenen uhrevî maksat meydana gelmemiş olur.³⁴

2.2.2.1.1. Hanefî Mezhebi

Hanefî fakihler, vakfa konu olan malın “akar” olmasını ve “ebedîliği/devamlılığı” genel kural/kıyas olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla akar sayılan mallarda ebedîlik vasfı bulunduğundan bunların vakfının sahih olduğu hakkında görüş birliği içerisinde olduklarıdır.³⁵

İmam Ebû Hanîfe'nin, ebedîlik vasfını taşımamaları gerekçesiyle ister tek başlarına ister bir akara tabi olarak ister teâmül bulunsun menkullerin vakfını caiz görmediği aktarılmıştır.³⁶

Hanefî eserlerini incelediğimizde, Ebû Hanîfe'nin bu görüşünün mücmel olarak zikredildiğini; bu ictihadın tahlilinin tam anlamıyla yapılmadığını, örneğin özellikle sahâbeden nakledilen cihad araç-gereçleri gibi intifa ile aynı baki kalan menkullerin vakfıyla ilgili rivayetleri nasıl değerlendirdiği hususunda bilgilere yer verilmediğini görmekteyiz. İleride de zikredileceği üzere menkul malların vakfı konusunda başta Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805) olmak üzere diğer fakihlerin görüşleri mezhepte esas alındığından, bu durum Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili görüşüne mücmel olarak yer verildiğini akla getirmektedir.

İmâmeyn, menkul varlıkların mutlak anlamda vakfa konu olmayacaklarını belirtmekle birlikte zikri geçen genel kuraldan aşağıdaki istisnaları yaparak birtakım şartlar çerçevesinde menkullerin vakfını sahih görmüştür.³⁷

2.2.2.1.1.1. Hakkında Nas Bulunan Menkuller

İmam Ebû Yûsuf'a (ö. 182/798) göre silah, zırh ve at gibi vakfedilebileceklerine dair nassın varit olduğu menkullerin vakfı caizdir.³⁸ Bu konudaki delili, “*el-istihsân bi'n-nas*” kaidesidir. Nitekim Hâlid b. Velîd (r.a.), zırhlarını ve diğer cihad gereçlerini vakfetmiş, Hz. Peygamber de (s.a.s.) bunu tasvip etmiştir.³⁹ Yine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah'a inanarak ve O'nun vaadini tasdik ederek Allah yolunda bir at*

³⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/324-236; Buhârî, *Keşşâfu'l-kanâ*, 4/240-241.

³⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/361-365.

³⁶ Bâbertî, *el-Înâye*, 6/216.

³⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/361-365.

³⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*, 1/2083; Fahreddîn Osman b. Alî Ebû Muhammed ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kahire: el-Matba'atü'l-Kübrâ, ts.), 3/327; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/214-216.

³⁹ Buhârî, “Zekât”, 33, 49; Müslim, “Zekât”, 11.

vakfederse şüphesiz onun yemleri, suları, dışkısı ve idrarı kıyamet gününde mizanına sevap olarak koyulacaktır."⁴⁰ Ayrıca Hz. Hafsâ'nın (r.a.) 20 bin dirheme satın aldığı süs eşyalarını Hattâb ailesine mensup kadınlar için vakfettiği⁴¹ ve yine Kur'ân-ı Kerîm vakfında bulunduğu aktarılmıştır.⁴²

Kıyas yoluyla hakkında nas bulunan menkuller (Kur'ân-ı Kerîm, cihad araç-geçerleri, süs eşyaları) dışındaki intifa ile aynı baki kalan farklı menkullerin vakfının da meşru olduğu sonucuna ulaşılması mümkündür. Zira rivayetlerde geçen menkul malların vakfının sahih görülüp aynı mahiyeti taşıyan diğer malların meşru kabul edilmesi, kıyas ilkesi açısından doğru bir yöntem olmayacaktır.

İntifa ile aynı baki kalmayan menkullerin vakfı hakkında ise bir rivayete ulaşılamamıştır. Dolayısıyla söz konusu malların Ebû Yûsuf'un bu görüşü ekseninde değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

2.2.2.1.1.2. Akara Tabi Olan Menkuller

İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ister örf ve teâmül bulunsun isterse bulunmasın menkul varlıkların akara tabi olarak vakfedilmesi caizdir. Arsayla beraber binanın, araziyle birlikte ağaç, tohum, zirâî aletler gibi akarın tamamlayıcı unsurları kabul edilen menkullerin vakfını buna örnek göstererek vakıftaki gelir sağlama amacının ancak bunlar vasıtasıyla sağlanabileceğini belirtmişlerdir.⁴³ İrtifak hakları⁴⁴ gibi hakların vakfını müstakil olarak caiz görmeyen Hanefî fakihlerin çoğunluğu, istihsân delili ile bu hakların da akara tabi olmaları durumunda vakfının sahih olacağını kabul etmişlerdir. Bu hususta "*Bizzat caiz görülmeyen şeyler, tâbi olarak caiz görülebilir.*" kaidesini işletmişlerdir.⁴⁵

Bu ilkeden, akara tabi olmaları durumunda söz konusu her iki sınıfta yer alan menkul malların vakfının sahih görüldüğü anlaşılmaktadır. Özellikle tohum gibi intifa ile aynı tükenen bir malın ve irtifak hakları gibi mücerret bir hakkın akara tabi olarak

⁴⁰ Buhârî, "Cihâd", 44; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Guddê (Halep: Mektebül-Metbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/454.

⁴¹ Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, 6/34.

⁴² Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*, 1/2104.

⁴³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/214-216; Trablusî, *el-İs'âf*, 15-16; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/361-365; Ömer Hilmi Efendi, *İthâfü'l-ahlâf fi ahkâmî'l-evkâf* (İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1307/1889), md. 59.

⁴⁴ İrtifak, sözlükte bir şeyden faydalanmak, ona dayanmak manasına gelir. Fıkıh ıstılahında ise, "bir akar üzerinde diğer bir akar sahibinin lehine kurulmuş olan ve ona sınırlı bir şekilde yararlanma hakkı sağlanan aynî hak" olarak tanımlanmıştır. bk. Hasan Hacak, "İrtifak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/460-464.

⁴⁵ İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/361; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/55.

vakfına cevaz verilmesi önem arz etmektedir. Buradan hareketle, özellikle günümüz açısından düşündüğümüzde mazot, gübre, sulama gibi arazinin mütemmim cüzü sayılan intifa ile aynı baki kalmayan menkullerin ve yine akara tabi olan irtifak hakları gibi diğer mücerret hakların da vakfının sahih görülebileceği anlaşılmaktadır.

2.2.2.1.1.3. Örfen Vakfı Meşru Görülen Menkuller

Bu tür menkulleri, hakkında nas bulunmadığı halde vakfedilmesi teâmül haline gelen menkul varlıklar oluşturmaktadır. Örneğin, cenaze araç-gereçleri, testere, keser, tencere, kazan gibi edevatlar, sütünden ve yağından yararlanan hayvanlar vb. menkul malların vakfı, örf ve teâmül sebebiyle caiz görülmüştür. Hanefî eserlerinde bu görüş genellikle İmam Muhammed'e nispet edilmiştir. Şemsüleimme es-Serahsî (ö. 483/1090), İmam Ebû Yûsuf'un da bu görüşte olduğunu nakletmektedir.⁴⁶

Her iki grupta yer alan menkullerin vakfının meşru olduğu hususunda özellikle İmam Muhammed'in bu ictihadı geniş yer tutmaktadır. İmam Muhammed, bu hususta genel olarak İbn Mes'ûd'un (r.a.), "*Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.*"⁴⁷ rivayetini ve "*Örf ile sabit olan, nas ile sabit gibidir.*" kuralını delil kabul etmiştir. O, örf ve teâmülün, toplumda İslam'a aykırı olmayan bir işin çokça yapılmasıyla yerleştiğini, dolayısıyla da bir bölgede menkul bir varlığın vakfedilmesi hakkında teâmül oluşmuşsa bunların vakfının sahih olacağını belirtmiştir.⁴⁸ Paralar, çiftçilerin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla tohumluk buğday vb. tahıllar, bitkiler, ev, iş yeri, medrese gibi yerleri döşemek için gerekli halı, koltuk, sofrta takımları vb. eşyalar, atlar, fakirlere verilen gelinlikler ve süs eşyaları, sütünden ihtiyaç sahiplerinin yararlanması için süt hayvanları ve benzeri menkul malların vakfını, örf ve teâmül sebebiyle meşru saymıştır.⁴⁹ Ayrıca bazı fakihler, İmam Muhammed'den ister teâmül bulunsun ister bulunmasın menkullerin vakfının caiz olduğunu nakletmişlerdir.⁵⁰ İmam Muhammed'in bu ictihadlarının mezhepte fetvaya esas olan görüşler olduğu, fakihlerin çoğunluğunun bu yönde

⁴⁶ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 1/2083; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 5/219.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/84; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilme'cîd es-Seleff (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 4/58.

⁴⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 1/2083-2087; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 6/203.

⁴⁹ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 1/2103; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/372; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûkî İslâmîyye ve İstîlâhâtı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1988), 4/313-314, 321-322.

⁵⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/365; Ömer Hilmi Efendi, *İthâfü'l-ahlâf*, md. 58; Günay, "Vakıf", 475-479.

kanaat taşıdıkları⁵¹ ve Osmanlı devleti vakıf uygulamalarında bu görüşlerin esas alındığı belirtilmiştir.⁵²

İmam Muhammed'in bu görüşlerini incelediğimizde; menkul malların "intifa ile aynı baki kalan menkuller" ve "intifa ile aynı baki kalmayan menkuller" şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmayı mutlak kullanıldığını ve her iki sınıfta yer alan menkullere örnekler verilerek bunların vakfının sahih görüldüğünü anlamaktayız.

2.2.2.1.1.4. Hükmen Ebedîlik İlkesine Uygunluk

Bir malın aslı, "gerçek asıl" ve "hükmî asıl" olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir. Malın "ayn" olmasını sağlayan özellikleri ve içindeki cevheri onun gerçek aslını, menfaatleri ise hükmî aslını oluşturmaktadır. Bir malın ister aynı ister menfaati, mülkiyet içine dâhil olur. Vakfedilen bir malın mülk olması gerekmele birlikte, mülk olarak tanımlanan her şeyin vakfı mümkün olmayabilir. Nakit paralar gibi aynılık kazandırılmayan mallarda asıl olan mülkiyet, "rakabe-i şahsiye" değil "rakabe-i nev'îye"dir. Arsa, ev gibi gerçek bir aslın vakfında gözle görünen bir ebedîlik özelliği bulunmaktadır. Paralar, menfaatler gibi hükmî aslın vakfında ise bir nevi "manevî ebedîlik" özelliğinden söz edilebilir. Dolayısıyla gerekli durumlarda hükmî aslın bu özelliği korunarak, kademe kademe tasarruf işlemlerine konu edilebilir. Bu uygulama sebebiyle vakfın "ebedîlik" niteliği de zedelenmemiş olur.⁵³

Hamdi Yazır'ın (ö. 1878/1942) hükmen ebedîlik ilkesi ekseninde geliştirdiği bu yorum, menkullerin vakfı hususunda önemlilik arz etmektedir. Zira bu yorum ile her iki sınıfta yer alan menkul mallarda da ebedîlik ilkesinin sağlanabilmesi mümkün görülmektedir.

İmam Züfer'in (ö. 158/775) öğrencisi Muhammed b. Abdullah el-Ensârî'ye (ö. 215/830) nispet edilen aşağıdaki görüş de bu bağlamda değerlendirilebilir. el-Ensârî, dinarların, dirhemlerin, yiyeceklerin, mekîlât ve mevzûnâtın vakfının caiz olup olmadığıyla ilgili kendisine yöneltilen soruya, "evet" cevabını vermiştir. Bunun nasıl mümkün olabileceği sorulduğunda ise dinar ve dirhemlerin mudârebe⁵⁴ yoluyla ticarete

⁵¹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/327; Mehmed b. Ferâmurz b. Alî Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, ts.), 2/136-137; Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman Şeyhîzâde Damad Efendi, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru İyhâit-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 1/739.

⁵² Ömer Hilmi, *İthâfû'l-ahlâf*, md. 58; Günay, "Vakıf", 475-479.

⁵³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *İrşâdü'l-ahlâf fî ahkâmî'l-evkâf* (İstanbul: y.y., 1330/1914), 25-26; İrem Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2017), 315-316.

⁵⁴ Sermaye bir taraftan, emek ve çalışmak diğer taraftan ortaya konulmak suretiyle yapılan ortaklık akdine "mudârebe akdi" denir. bk. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/425.

kullanılıp gelirlerinin vakıf için tasadduk edilebileceğini, mekîlât ve mevzûnâtın da satılıp paralarının mudârebe veya ibdâ⁵⁵ yoluyla ticarete işletilip gelirlerinin vakıf için harcanabileceğini söylemiştir.⁵⁶ Bazı Hanefî kaynaklarında bu görüş aynı zamanda İmam Züfer'e nispet edilmiştir.⁵⁷ Bir kısım kaynaklarda da “*Hulâsatü'l-fetâvâ*” müellifi İftihârüddîn el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) bu görüşte olduğu nakledilmiştir.⁵⁸ Vehbe ez-Zühaylî de (ö. 2015) mütekaddimîn Hanefîler'e göre dinarların, dirhemlerin, mekîlât ve mevzûnâtın vakfının sahih olduğunu kaydetmektedir.⁵⁹ Nitekim Şeyhîzâde Damad Efendi (ö. 1078/1667), dinarların ve dirhemlerin vakfının sahih olduğu yönündeki görüşün sadece İmam Züfer'e has kılınmasının isabetli olmadığını, bazı Hanefî fakihlerin de bu yönde fetva verdiklerini ve bu hususta bir ihtilafтан bahsetmediklerini zikretmektedir.⁶⁰

Birçok Hanefî fakihine nispet edilen bu görüş ile Hamdi Yazır'ın zikri geçen yorumunun bağdaştırılması mümkündür. Zira intifa ile aynı baki kalmayan mallar kategorisine giren nakit paralar, yiyecekler, tarım ürünleri vb. menkullerin mudârebe ve ibdâ' gibi meşru olan akitler yoluyla işletilerek hükmen ebedîlik vasfını taşıyabilecekleri anlaşılmaktadır.

2.2.2.1.2. Şâfi Mezhebi

Şâfi âlimler de “Menkullerin Vakfı Hususunda Fikhî Yaklaşımlar” başlığı altında zikri geçen delillere binaen vakıfta “ebedîlik” özelliğini şart koşmuşlardır. Bu şarta uygun olarak devamlı gelir getirici özelliği bulunan arazi, ev, ticarethane, su kuyusu, çeşme gibi gayrimenkullerin vakfını sahih görmüşlerdir. Şâfi fakihler, “ebedîlik” vasfına biraz daha geniş anlam yükleyerek bu vasfın arsa, ev gibi mallarda tam anlamıyla; kitap ve hayvan gibi mallarda ise bunların ömrü kadar gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu ilkedен hareketle belirli bir süre de olsa kendisiyle intifa mümkün olan ve aynı hemen tükenmeyen kitap, silah, hayvan, ev eşyası ve benzeri menkullerin vakfını caiz

⁵⁵ Bir kişinin kârın hepsinin kendisine ait olmasını şart koşarak başka bir kimseye verdiği sermayeye “ibdâ” denir. bk. Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 3/12.

⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/219; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 5/219; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/739.

⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, 2/137; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/739.

⁵⁸ Mehmed b. Yûnus el-Ayaslûgî İbn Kâdî Ayaslûgî, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, thk. Murat Peçe (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 2/365.

⁵⁹ Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 8/162; ayrıca bk. İbn Kâdî Ayaslûgî, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, 2/364-365.

⁶⁰ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/739.

görmüşlerdir.⁶¹ Ayrıca bazı Şâfiîler, bu tür menkullerin tükenmeye yakın istibdâl⁶² edilmesiyle tam anlamıyla ebedîlik şartını sağlayabileceklerini ifade etmiştir.⁶³

Şâfiîler, gıda maddeleri gibi intifa ile birlikte aynı tükenen, belirli bir süre de olsa kendisiyle yararlanmak mümkün olmayan menkullerin vakfının ise sahih olmadığını belirtmişlerdir.⁶⁴

2.2.2.1.3. Hanbelî Mezhebi

Hanbelî âlimlerin çoğunluğu, Şâfiî fakihler ile aynı görüştedir.⁶⁵ Bununla birlikte bir kısım Hanbelî âlimler, örf ve teâmül bulunması halinde intifa ile aynı tükenen menkul malların vakfını sahih görmüştür.⁶⁶ Bu bağlamda teâmül haline getirdikleri için Şam ehlinin su vakıflarına cevaz vermişlerdir. Yine Hanbelî âlimlerin bir kısmı, mescitlerdeki yağdanlıklara konulan yağların, cemaatin koklaması için mescitlere konulan reyhan kokusunun, hastaların koklaması için buhur, kâfur gibi kokuların vakfına cevaz vermiştir.⁶⁷ Hanbelîler'in bu son görüşü İmam Muhammed'in görüşüyle örtüşmektedir.

2.2.2.1.4. Mâlikî Mezhebi

Vakfa konu olabilecek mallar hususunda konuya en geniş yaklaşım, Mâlikî âlimler tarafından serdedilmiştir. Vakıfta ebedîlik şartını öngörmediklerinden vakfın muvakkat da olabileceğini kabul etmişlerdir. Nitekim "Vakfın Tarifi ve Meşruiyeti" başlığı altında da zikredildiği üzere onlar vakfı, "bir kimsenin mülkiyetindeki veya ücret karşılığı kiraladığı bir malın menfaatini ya da gelirini uygun göreceği belli bir müddet hayır cihetine teberru etmesi" şeklinde tanımlamışlardır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere Mâlikîler'e göre vakfa konu olan malın mülkiyeti vakfedenin mülkiyetinden çıkmaz, sadece malın geliri veya menfaati hayır cihetine teberru edilmiş olur. Muvakkat olarak vakfedilen bir mal, süre bittiğinde vâkîfın mülkiyetine geri döner. Bu bağlamda Mâlikîler vakfı icâre akdine benzetmişlerdir. Nasıl ki icâre akdi menfaatin temlikinden ibaret olduğundan bu akitte ebedîlik vasfî şart koşulamayacağından vakıfta da şart

⁶¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Ebû Abdillâh er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 5/360-364.

⁶² Vakfa konu olan bir malın farklı bir mal ile mübadelesine "istibdâl" denir. bk. Ahmed Akgündüz, "İstibdâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/319-320.

⁶³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 15/320; Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf*, 99-100.

⁶⁴ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 5/360-364; Nevevî, *el-Mecmû'*, 15/320.

⁶⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 6/34-36; Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf*, 99-100.

⁶⁶ Alâüddîn Alf b. Süleymân Ebû'l-Hasen el-Merdâvî, *Tashîhu'l-fürû'*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003), 1/64; Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf* (b.y.: Beirut: Dâru İyhâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1/64.

⁶⁷ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/64.

koşulamaz, zira vakıfta da menfaat temlik edilmektedir. Hatta bu kural doğrultusunda vakfın muvakkat olması daha evla görülmüştür. Ayrıca teberru nitelikli bir akit olması sebebiyle vakfın hem müebbeden hem de muvakkaten sahih olacağı belirtilmiştir. Nitekim vakfın muvakkat olmasını yasaklayan bir nas olmadığını kaydetmişlerdir. Söz konusu gerekçelerden hareketle mezhepte mutemet olan görüşe göre nakit para, gıda maddeleri, kitap, elbise ve benzeri her iki sınıfta yer alan menkullerin vakfı caiz görülmüştür. Menkul malların ebedîlik şartı ile vakfedilmesi durumunda ise bunun çözümünün, vakıf konusu olan malda hükmen devamlılığı sağlayacak olan “istibdâl” yolu olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁸ İmâmiyye’nin de Mâlikîler ile aynı görüşte oldukları belirtilmiştir.⁶⁹

2.2.2.2. Uygulama, Kanun ve Fetva Örnekleri

Bu başlık altında intifa ile aynı baki kalmayan menkullerin vakfı bağlamında Osmanlı devletinden günümüze değin önemli gördüğümüz bazı pratiklere, kanun ve fetvalara örnekler vermek suretiyle konunun daha müşahhas hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

2.2.2.2.1. Uygulama Örnekleri

Osmanlı devleti vakıf uygulamalarında daha çok İmam Muhammed’in görüşleri esas alınmış;⁷⁰ gemilerin, sandalların, hayvan derilerinin, su ve benzeri şeylerin vakfına bu bağlamda cevaz verilmiştir.⁷¹

Yine Osmanlı devletinde dinarların, dirhemlerin vakfının caiz olduğu hususunda özellikle İmam Züfer’e nispet edilen söz konusu zikri geçen fetvadan hareketle paraların vakfına onay verilmiş ve teâmül bu doğrultuda gelişmiştir.⁷²

Fatih Sultan Mehmet’in (ö. 886/1481), geliri Yeniçeri Ocakları’na verilmek üzere 24.000 altın vakfettiği aktarılmıştır.⁷³

⁶⁸ Desûkî, *Hâşiye*, 4/75-77; Karâfi, *el-Furûk*, 2/111; Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf*, 67; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 8/157.

⁶⁹ Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf*, 99.

⁷⁰ Ömer Hilmi, *İthâfü'l-ahlâf*, md. 58; Günay, “Vakıf”, 475-479.

⁷¹ Bahaeddin Yediylıdız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisâdî Boyutu”, *Vakıflar Dergisi* 18 (1984), 6, 14, 15; Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 208.

⁷² Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 221; Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, 242.

⁷³ Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, 243.

XVIII. asırdaki Türk vakıflarının toplam gelirlerinin takriben %32'sinin vakfedilmiş nakit paralardan oluştuğu belirtilmiştir.⁷⁴

Burada şu hususu özellikle belirtmek isteriz ki, çalışmamızda paranın vakfiyla ilgili belirtmeye çalıştığımız husus; paralar, intifa ile aynı baki kalmayan mallar sınıfına dâhil olduğundan, mutlak anlamda paranın vakfedilip edilemeyeceği meselesidir. Para Vakıfları'nın mahiyeti ve işleyişi ise ayrı bir mevzudur ki, bu konu çalışmamızın gayesi dışındadır.

Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde kayıtlı bir vakfiyede; bir evin, bir konağın, bir kahve, bir eskici, bir berber ve bir terzi dükkânının sadece gelirlerinin vakfedildiği kayıt altına alınmıştır.⁷⁵

“Valide Sultan'ın Manisa'daki vakıflarının müteveli kaymakamı İbrahim b. Mahmûd'un özel mülkiyeti olan bir tarladaki membadan çıkan bir masura⁷⁶ su, 1741 yılında söz konusu mülk sahibi tarafından Urla'ya götürülerek vakfedilmiştir. Vakıf kurucusunun, bu su vakıfları hakkında ileri sürmüş olduğu şartlar şu şekilde özetlenmiştir: Bu suyun bir miktarı, şehirde inşa etmiş olduğu çeşmeye tahsis edilecek, geriye kalanlar ise kiralanacaktır. Bir masura suyun yıllık kira bedeli, vakfiyedeki hükümlere göre iki yüz kırk akçe olacaktır. Buradan elde edilen gelirler, “istiğlâl” ve “istirbâh” yoluyla işletilecek ve bu suretle kazanılmış olan paralar, çeşme ve su yollarının tamiri için kullanılacaktır.”⁷⁷

Vakıfla ilgili XIX. ve XX. asırda İslam âlemindeki hukuki düzenlemelerde daha çok Mâlikî mezhebinin görüşünün tercih edildiği kaydedilmektedir.⁷⁸

2.2.2.2.2. Kanun Örnekleri

Bu başlık altında günümüzde bazı devletlerdeki kanunların ne yönde olduğu hakkında bilgi verilecektir.

⁷⁴ Yediöldüz, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisâdî Boyutu”, 12-14.

⁷⁵ Karakoç, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, 478.

⁷⁶ Masura: “Bir akarsu ölçü birimidir. Su saatlerinin bulunmadığı devirde suyun miktarını akışının kalınlığına göre değerlendiren ölçü sisteminde iki hilâl bir çuvaldız, dört çuvaldız bir masura, iki masura bir kamyş ve dört kamyş bir lüle ederdi. [Masuranın kuvvetli ve zayıf çeşitleri vardı. Kuvvetli olana göre dört masura, zayıf olana göre ise sekiz masura bir lüle kabul edilirdi]: *Hatta yanan evden fazla olarak bir küçük hamamı ile yarım masuralık suyu da varmış* (Musâhipzâde Celâl)”. bk. *Kubbealtı Lugati*, “Masura” (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁷⁷ Yediöldüz, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisâdî Boyutu”, 14.

⁷⁸ Ebû Zehre, *Muhâderât fi'l-vakf*, 100-101; Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 202.

1946 tarihli Mısır Vakıflar Kanunu'nda,⁷⁹ 1947 tarihli Lübnan Vakıflar Kanunu'nda,⁸⁰ 1994 tarihli Yemen Şer'î Vakıflar Kanunu'nda⁸¹ mutlak bir ifade kullanılarak gayrimenkul ve menkul malların vakfının sahih olduğu belirtilmiştir.

1996 tarihli Katar Vakıflar Kanunu'nda ister gayrimenkul ister menkul olsun bütün malların, meşru olan bütün hisse senetlerinin vakfının caiz olduğu kanun maddesinde yerini almıştır.⁸²

2001 tarihli Ürdün Vakıflar Kanunu'nda gayrimenkul ve menkul malların vakfının sahih olduğu belirtilmiştir.⁸³

2008 tarihli Sudan Vakıflar Kanunu'nda gayrimenkul ve menkul malların, nakit paraların, çeklerin, hisse senetlerinin, kambiyo senetlerinin ve vakfının sahih olduğu belirtilmiştir.⁸⁴

2013 tarihli Umman Vakıflar Kanunu'nda gayrimenkul ve menkul malların, nakit paraların vakfının sahih olduğu belirtilmiştir.⁸⁵

2022 tarihli Suudi Arabistan Vakıflar Kanunu'nda gayrimenkul ve menkul malların, menfaatlerin, manevi hakların, ister müfrez olsun ister olmasın müşâ' malların, hisse senetlerinin, şirket hisselerinin, çeklerin, yatırım fonlarındaki primlerin, nakit paraların ve borçların vakfının sahih olduğu belirtilmiştir.⁸⁶

Bu kanun düzenlenirken Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin aşağıda zikri geçen kararındaki tavsiyelerine uyulduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2.2.3. Fetva Örnekleri

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1103/1692) paranın vakfıyla ilgili şu fetvası önem arz etmektedir: “Zeyd şu kadar akçesini bir cihete vakf ve teslim-i mütevellî ve tescil-i şer'î ettirdikten sonra Zeyd nâdim olup vakfından rücûa kadir olur mu? el-cevap: Olmaz.”⁸⁷ Bu fetva ile Ali Efendi'nin paraların vakfına cevaz verdiği

⁷⁹ Menşûrât Kânûniyye, (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸⁰ el-Câmi'âtü'l-Lübnâniyye (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸¹ en-Niyâbetü'l-âmmе, “Kânûnü'l-vakfi's-şer'î” (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸² Mîzân, “Katar Vizâretü'l-adl” (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸³ Teşrî'âtü'l-Ürdün, “Kânûnü'l-evkâf” (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸⁴ Şebeketü kavânîni's-şark (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸⁵ Kânûn, el-Cerîdetü'r-resmiyye (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸⁶ Minassatü İstidlâ', “el-Hey'etü'l-âmmе li'l-evkâf” (Erişim 20 Ağustos 2023).

⁸⁷ Ahmet Akman, *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), 54.

anlaşılmaktadır. Hatta bu şekilde yapılan para vakfının tescili yapıldıktan sonra bundan dönüştürün mümkün olmadığını belirtmesi durumu daha kuvvetli hale getirmektedir.

Ömer Nasuhi Bilmen, mualecatın (ilaçların) vakfının esasen sahih olmadığını; ancak örf ve teâmül bulunması halinde caiz olacağını kaydetmiştir.⁸⁸

Konuyla ilgili Mecma'ü'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî'nin "Şirket Hisselerinin, Çeklerin, Manevî Hakların ve Menfaatlerin Vakfı" hakkında 2009 yılı 181 (7/19) nolu kararı şu şekildedir. İlgili kararda:

Vakıf, fıkhın en geniş bölümlerinden biri olup dinin maksatlarını gerçekleştir-meye yönelik hikmeti akılla bilinebilen (ma'kûlü'l-ma'na) ictihad üzerine bina edilmiş-tir.

Vakıf hususunda varit olan naslar mutlak olup bu naslar, müebbed ve muvakkat şartına uygun malları, müfrez ve müşâ' malları, ayları, menfaatleri, paraları, gayri-menkulleri, menkulleri kapsamaktadır. Çünkü vakıf, geniş bir alana yayılan ve teşvik edilen teberru nitelikli bir akittir.

Mülk edinilmesi dinen mübah olan şirket hisselerinin, çeklerin, manevi hakların, menfaatlerin, yatırım fonlarındaki primlerin vakfı caizdir.

Ebedîlik şartına uygun olmayan mal, hak ve menfaatlerin istibdâl yoluyla vakfa konu olmaları mümkündür.

Ayrıca kararın tavsiye kısmında; İslam ülkelerindeki ilgili mercilerin vakıfla ilgili düzenlemeleri bu kararlar doğrultusunda tekrar gözden geçirmeleri önerilmiştir.⁸⁹

Sonuç

Vakıf, İslam'da öngörülen tasadduk, yardımlaşma, dayanışma kültürünün oluş-masında ve kökleşmesinde önemli bir yer işgal eden teberru nitelikli bir akittir. Dinî, sosyal ve ekonomik yönleri başta olmak üzere birçok hayrî ve iyilik boyutları bulun-maktadır. Müslümanlar tarih boyunca çeşitli bölgelerde medrese, cami, kütüphane, mi-safirhane, şifahane, imaret gibi birçok eserler inşa ederek vakıf müessesesinin yayılma-sını ve kökleşmesini sağlamışlardır.

İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu, vakıf kurumunun çok farklı hayrî boyutla-rıyla işlevsel hale gelebilmesi adına ictihad sahasını olabildiğince geniş tutmuşlardır. Bu hususta, mevcut nasların menkul malların vakfedilmesini yasaklayıcı bir özellik ta-şımaması; aksine hem gayrimenkul hem de menkullerin vakfını teşvik edici nitelikte

⁸⁸ Bilmen, *Kamus*, 4/323.

⁸⁹ Munazzamatü't-Te'âvünü'l-İslâmî, "Mecma'ü'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî" (Erişim 20 Ağustos 2023).

olması belirleyici olmuştur. Nitekim fakihler, vakıfla ilgili ortaya konulan hükümlerin azami ekseriyetinin, “İstihân” ve “Örf” gibi deliller üzerine inşa edilen ictihadlar çerçevesinde şekillendiğini kaydetmişlerdir.

Bu bağlamda ister “intifa ile aynı baki kalan menkuller” olsun ister “intifa ile aynı baki kalmayan menkuller” olsun her iki sınıfta yer alan menkullerin vakfedilmesini engelleyici, yasaklayıcı bir nas bulunmamaktadır. Aksine mevcut naslar, genellikle her iki gruptaki malların vakfını kapsayıcı ve teşvik edici niteliktedir. Fakihlerin görüşleri bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde de bu görüşlerin, vakıf müessesesinin inşa edilmesi, geliştirilip güçlendirilmesi, ayakta kalabilmesi, devamlılığının sağlanabilmesi ve neticede ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerinin çok farklı boyutlarıyla giderilebilmesi yönünde oluşmuş ve bu amaçların önünü açmak adına farklı ictehad teorilerinden faydalanılmıştır.

Güncel kanun ve uygulamaları incelediğimizde de birçok ülke gayrimenkul ve menkul varlıkların vakfının sahih olduğunu benimsemiş, kanunlarında ve uygulamalarında buna yer vermiştir.

Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî ed-Düvelî de bahse konu her iki grupta yer alan menkul varlıkların, hakların, menfaatlerin, hisse senetlerinin, çeklerin, şirket hisselerinin, yatırım fonlarındaki primlerin, nakit paraların ve borçların vakfının caiz olduğu hususunda karar almış, İslam ülkelerindeki düzenlemelerin de bu yönde tekrar gözden geçirilmesini tavsiye etmiştir.

Nihai olarak;

- Kur’ân ve Sünnet’te intifa ile aynı tükenen menkullerin vakfını yasaklayan bir nas bulunmamaktadır. Aksine vakıf hususunda varit olan nasların mefhumundan hem gayrimenkul hem de menkul sınıfına giren varlıkları kapsadığı anlaşılmaktadır. Zira vakıf, teberru nitelikli bir akittir.

- Ebedîlik vasfını öngören âlimlerin delilleri, zannî delil kapsamındadır. Nitekim bazı menkullerin vakfı hususunda sahâbeden nakledilen uygulamalar, örf vb. nedenlerle bu vasfı şart koşan âlimler de ebedîlik vasfını geniş anlamda yorumlamışlardır.

- Ebedîlik vasfına uygun olmayan mal, hak ve menfaatlerin istibdâl, mudârebe, ibdâ‘ vb. yollar ile hükmen bu niteliği taşımaları mümkündür. Bu suretle de “ebedîlik” şartını öngören fakihlerin endişelerinin de giderilme imkânı bulunmaktadır.

- Zikri geçen fakihlerin görüşleri, illet, hikmet, kanun ve uygulamalar nedeniyle, vakıf müessesesinin inşa, ihya, idame ve ibkası için tarım ürünleri, meyveler, nakit paralar gibi intifa ile aynı tükenen menkullerin de vakfının sahih olduğu ve bu hususta

teşvik edici uygulamaların hayata geçirilip vakıf müessesesinin daha fonksiyonel bir hale getirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Abdullah Farûk İbrâhîm - Muhammed Emîn Hüseyinî. “el-Vakfû'l-muvakkat: Hakîkatühü ve Mesâlihuhü'l-‘âmme”. *Journal of Islamic and Humanities Studies* 1/2 (Ağustos 2021), 278.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed Nezzâr Ebû Şehlâ-Muhammed Süleymân en-Nûr. “Vakfû'l-menkûl”. *Mecelletü'l-Buhûsî'l-‘İlmiyye ve'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye* 10/2 (Ekim 2017), 278-329.
- Akgündüz, Ahmed. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.
- Akgündüz, Ahmed. “İstibdâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/319-320. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Akgündüz, Ahmed. “Osmanlı Hukukunda Vakıf Malları ve Kitap Vakfı”. *Osmanlı Araştırmaları Vakfı*. Erişim 1 Şubat 2024. <https://osmanli.org.tr/osmanli-hukukunda-vakif-mallari-kitap-vakfi/>
- Akman, Ahmet. *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Mecelletü'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. *Tertibü's-sunûf fi ahkâmi'l-vukûf*. b.y.: Müessesetü'r-Reyyân-el-Mektebetü'l-Mekkiyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *‘Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İyhâi't-Türâsî'l-‘Arabî, 1431/2011.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *el-‘Înâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.

- Bardakoğlu, Ali. "İstihsân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/339-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ata. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfu'l-kunâ' 'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr-Âlemü'l-Kütüb, 1431/2009.
- Câmi'âtü'l-Lübânîyye. Erişim 20 Ağustos 2023. <http://77.42.251.205/LawArticles.aspx?LawTreeSectionID=267749&lawId=167358>
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-kebir*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Örf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 1430/2009.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa. *Muhâderât fi'l-vakf*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *İrvâü'l-galîl fi tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985, 2. Basım, 6/34.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hacak, Hasan. "İrtifak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/460-464. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer. *Ahkâmü'l-evkâf*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseyinî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412-1992.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kâdî Ayaslûgî, Mehmed b. Yûnus el-Ayaslûgî. *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*. thk. Murat Peçe. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414/1993.
- Kânûn. el-Cerîdetü'r-resmiyye. Erişim 20 Ağustos 2023. <https://qanoon.om/p/2013/rd2013054/#>
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs. *el-Furûk*. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Karakoç, İrem. *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2017.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'iu's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 1986.
- Kermî, Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf. *Gâyetü'l-müntehâ fi'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Müntehâ*. 2 Cilt. Kuveyt: Müessesetü Garrâs, 1428/2007.
- Kubbealtı Lugati*. Erişim 20 Ağustos 2023. <http://www.lugatim.com/s/masura>
- Munazzamatü't-Te'âvüni'l-İslâmî. "Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî". Erişim 20 Ağustos 2023. <https://www.iifa-aifi.org/ar/2307.html>
- Menşûrât Kânûniyye. Erişim 20 Ağustos 2023. <https://manshurat.org/node/71179>
- Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân. *Tashîhu'l-fürû'*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 11 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf*. 12 Cilt. b.y.: Beyrut: Dâru İyhâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1356/1937.
- Minassatü İstidlâ'. "el-Hey'etü'l-'âmme li'l-evkâf". Erişim 20 Ağustos 2023. <https://istit-laa.ncc.gov.sa/ar/Islamic/awqaf>
- Mîzân. "Katar Vizâretü'l-adl". Erişim 20 Ağustos 2023. <https://www.al-meezan.qa/LawView.aspx?opt&LawID>
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Alî. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İyhâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İyhâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Metbû'âti'l-İslâmiyye, 2. Basım 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Niyâbetü'l-'âmme. "Kânûnü'l-vakfi's-şer'î". Erişim 20 Ağustos 2023. http://agoyemen.net/lib_details.php?id=117
- Ömer Hilmi Efendi. *İthâfü'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkâf*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1307/1889.
- Özen, Şükrü. "İstislâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/383-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl. *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*. 5 Cilt. b.y.: y.y., 1971.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şebeketü kavânîni'ş-şark. Erişim 20 Ağustos 2023. <http://site.eastlaws.com/GeneralSearch/Home/ArticlesTDetails?MasterID=1482915>
- Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Mehmed b. Süleyman Damad Efendi. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İyhâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1431/2011.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhirî. *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994.
- Teşrî'âtü'l-Ürdün. "Kânûnü'l-evkâf". Erişim 20 Ağustos 2023. <https://jordanian-law.com/2>
- Trablusî, Burhâneddîn İbrâhîm b. Mûsâ. *el-İs'âf fî ahkâmi'l-evkâf*. Mısır: Matba'atü Hindiyye, 2. Basım, 1320/1902.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî. *el-Câmi'u'l-kebîr/Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *İrşâdü'l-ahlâf fî ahkâmi'l-evkâf*. İstanbul: y.y., 1330/1914.
- Yediylıdız, Bahaeddin. "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisâdî Boyutu". *Vakıflar Dergisi* 18 (1984), 5-43.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahreddîn Osman b. Alî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: el-Matba'atü'l-Kübrâ, ts.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1430/2009.